

Іван ПАТЕР (Львів)

ШЕВЧЕНКІЯНА СОЮЗУ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ

Рік 1914-й розпочався для українців в усьому світі під знаком великих національно-культурних, а то й політичних маніфестацій, з нагоди 100-ліття від дня народження Тараса Шевченка. Широко закроєні заходи були задумані не лише в Галичині, але й у центрах української еміграції в Америці. Зрозуміло, що мала батьківщина українського генія – Наддніпрянщина повинна була обняти верховодство свята й довести його до найбільшого сяяння.

Ще кілька місяців перед днем уродин Т. Шевченка, тобто наприкінці 1913-го й на початку 1914 року, внаслідок великої кількості петицій від населення міської ради й земства в Україні, різні просвітні організації почали діяльно готуватися до публічного, всенародного святкування Шевченківського ювілею – урочистими засіданнями, присвяченими пам'яті поета, громадськими панахидами, популярними відчитами для народу про життя і творчість Кобзаря, надання його імені вулицям і школам, поширенням серед народу творів поета та ін.

“Всі верстви і стани, – наголошував відомий український громадсько-політичний діяч Андрій Жук, – були зрушені приготуваннями до свята, ціла Україна почала жити думками про великого свого сина, в мільйонах сердець прокинулася приспана любов до свого рідного слова, до свого краю і його минувшини, так гарно оспіваних поетом. Народжувався масовий, новочасний Українець з невиявленою важкою думкою про незнану будучність свого народу”¹.

Осередком Шевченкових свят мав стати Київ, де міська рада повинна була приймати гостей зі всіх українських земель й відповідно до цього готувалася, визначивши нарешті навіть місце для закладення пам'ятника поетові. Та сталося навпаки. Чим ширше розходилися хвилі національного пробудження в очікуванні Шевченківських свят, тим сильніше стискалися окупи навколо відзначення знаменної дати. До царського уряду посипалися різні доноси, що під покровом Шевченкового ювілею готується українська революція, мета якої відірвати Україну від Росії². Центром свята став Львів, а Наддніпрянщину примусили відсвяткувати “німий ювілей”³.

Російська влада кілька тижнів перед річницею заборонила свята. Таємним циркуляром міністр внутрішніх справ Маклаков наказав губернаторам і градоначальникам не допускати до привселюдних виступів у Шевченківський ювілей,

¹ Жук А. Заборона Шевченкових свят в Росії в 1914 р. // Вістник Союзу визволення України (далі – Вістник). – Відень, 1917. – № 11. – С. 168.

² Там само. – С. 169.

³ Голубець М. Рік грози і надій. 1914. – Львів, 1934. – С. 52.

Синод заборонив панахиди по Шевченкові, а їх учасників арештовувано. Крім того, не дозволялося називати іменем “малоросійськово писателя Шевченка” українські школи, вулиці, установи, стипендії тощо, хоч для цього й були вже зроблені приготування, чи зібрані кошти. Багато обшуків і арештів, особливо серед молоді, переведено по всіх українських містах задовго перед ювілеєм.

Внесена в Державній Думі та прийнята 9 березня інтерпеляція російських трудовиків і соціал-демократів про те, що міністерство внутрішніх справ “з явним зловжиттям влади” не дало святкувати Шевченкових роковин, а духовна влада видала “образливу для всіх віруючих християн” заборону служити панахиди по українському поетові. Все це не відвернуло найбільш активних елементів українського громадянства від вшанування пам’яті того, чії слова саме лунали в ті дні: *Вставайте, кайдани порвіте!*⁴.

Відтак 9 і 10 березня 1914 р. в день народження Т. Шевченка на знак протесту в Києві, як зазначав М. Лозинський “наше громадянство вийшло на вулицю і масовою демонстрацією запротестувало проти заборони, нагадуючи російському правительству, що українська справа, не зважаючи на перешкоди й переслідування – живе й буде жити”⁵.

Поліція і війська розганяли демонстрантів в одному місці, але вони сходилися в іншому, і так тривало два дні. Багато людей покалічено під час демонстрацій, ще більше арештовано. Не менших розмірів такі ж демонстрації відбулися в Харкові, Катеринославі, Одесі та інших українських містах, а також у Москві й Петрограді. Головною силою в демонстраціях була молодь, але участь у них брало все громадянство.

“А коли на вулицях Києва лунав під свист нагайок тужний спів вічної пам’яті, – писав А. Жук, – під могилою Шевченка [в Каневі], думами про яку жила в той день ціла соборна Україна, стояла велика компанія кінної й пішої поліції, а на самій могилі лежало трьох годованих поліцаїв з рушницями. Навкруги було пусто й сумно...”⁶.

Демонстрації українців Наддніпрянщини на честь 100-х роковин Т. Шевченка знайшли відгук і зробили враження не тільки в Росії, але й за кордоном. “І тут і там, – підкреслював М. Голубець, – гадалося, що доба пасивного “українофільства” з його культурницько-етнографічним наставленням закінчена. Їй на зміну прийшла доба українського політичного активізму”⁷.

Голова Українського клубу К. Левицький виступив у Галицькому Соймі з промовою проти національного гніту в Росії, звернувся до світової культурної громадськості за солідарними діями на підтримку чести та свободи українського народу⁸.

У зверненні до народу, закликаючи вклонитися геніяльному поетові з гідності спадкоємців його заповіту, об’єднались усі: Товариство “Просвіта”, Наукове товариство ім. Шевченка, “Руська Бесіда”, Українське Педагогічне Товариство “Рідна Школа”, Крайовий Шкільний Союз, “Учительська Громада”, Товариство

⁴ Жук А. Названа праця. – С. 169.

⁵ Лозинський М. Рік 1914-й в нашій життю // Віденський ілюстрований календар Товариства “Просвіта” на звичайний рік 1915. – Відень, 1915. – С. 132.

⁶ Жук А. Названа праця. – С. 169.

⁷ Голубець М. Названа праця. – С. 53.

⁸ Діло. – 1914. – 24 лют.

українських наукових викладів ім. П. Могили, “Жіноча Громада”, Музичне товариство ім. Миколи Лисенка, “Львівський Боян”, Академічний хор “Бандурист”, “Академічна Громада”, Товариство Українських Правників, “Кружок Правників”, Товариство Українських Техніків, Драматичне товариство ім. І. Котляревського, Рятункове товариство “Сокіл-Батько”, Український Січовий Союз, Український Студентський Союз, “Дністер”, товариство “Сільський Господар”, Крайовий Союз Кредитний, Крайовий Союз Ревізійний⁹.

У Галичині й на Буковині Шевченківський ювілей відзначався не тільки у більших містах, але й у кожному містечку і селі. Відомий український художник Василь Касіян про відзначення 100-річного ювілею Шевченка на Покутті згадував: “У весняні дні 1914 року, коли я був учнем реальної школи в Снятині, в нашому селі Микулинцях хлопці і дівчата, чоловіки і жінки всім селом звозили тачками, а то й просто носили лантухами глину, щоб насипати символічну могилу під пам’ятник Шевченкові. Та й не лише у нас у Микулинцях, а й в інших селах Галичини ставили пам’ятники на честь 100-річчя з дня народження великого Кобзаря.

Не забуду, як тихим вечором, коли пагорб вже було насипано й люди присіли спочити, точилася жвава розмова про ту високу могилу над Дніпром – в Каневі, звідки видно всю Україну... А потому в селі Русові та в місті Снятині виступав Василь Стефанік і говорив, що саме Шевченко об’єднує нас, українців, на сході і на заході у велику націю, і прийде час, коли ми всі будемо жити у вільній Україні”¹⁰.

Центром Шевченківських свят став Львів. Всі українські інституції (НТШ, “Просвіта”, “Дністер”, УПТ “Рідна Школа” та ін.) на своїх будинках вивісили портрети Т. Шевченка, прикрашені квітами і рушниками. Однак міська адміністрація, яка складалася головно з поляків і євреїв, заборонила проводити свято у міському театрі. Тоді українці 9 березня провели у Спортивній Палаті при вулиці Зеленої величаву академію в пам’ять 100-х роковин від дня народження Т. Шевченка. Промовляв на ній найвизначніший з тогочасних парламентаристів Галицької України – Євген Олесницький. У своєму виступі оратор проголосив: “Неоднаково доводиться всім українським землям стрічати велике свято епохи. Закована Україна й старовинний наш Київ стрічають ці великі роковини глухою мовчанкою...

Наша побідна пісня мішається з брязком оков, наложених на український народ там, де родився і жив Кобзар, де стоїть його могила, куди наче до української Мекки звернені нині очі й серце народу ... Ніякі окови не скують “душі живої і слова живого”, того слова, що має за собою століття Шевченківської епохи!”¹¹.

З приводу виступу Є. Олесницького відомий мистецтвознавець, історик і журналіст Микола Голубець згодом писав: “Хто вмів слухати, вичував у гомоні слів великого промовця не тільки брязк оков придніпрянських братів, але й брязк шабелі, гострених у тиші на московській шії...”¹².

Вершиною святкування 100-х роковин від дня народження Т. Шевченка став сокільсько-січовий здвиг 28 червня 1914 р. у Львові. Виняткова чисельність учасників (у маніфестаційному поході взяло участь понад 12 тисяч зорганізованих

⁹ Діло. – 1914. – 21 лют.

¹⁰ Гоян Я. “Що з серця йде...” // Кобзар. – Київ, 1998. – С. 402.

¹¹ Діло. – 1914. – 10 берез.

¹² Голубець М. Названа праця. – С. 48.

Соколів і Січовиків), організаційна вправність і технічна витонченість заходу захопили й наповнили почуттям гордості українців, здивували й пройняли повагою чужоземців, були грізною пересторогою для ворогів. У час, коли Наддніпрянина святкувала “німий ювілей”, у Львові відбулася велична маніфестація, а її мілітарний характер і політичне підґрунтя не залишали ніяких сумнівів.

Саме тоді, коли на площі Сокола-Батька проходив величний Ювілейний Шевченківський здвиг українських сокільських і січових організацій, до Львова надійшла несподівана звістка зі Сараєво про вбивство австро-угорського престолонаслідника принца Франца-Фердинанда та його дружини Софії.

День 28 червня 1914 р., що мав стати в історії України, як день величавого сокільсько-січового здвигу, записався в історії людства справді як “чорний день”. Сараєвська трагедія стала початком світової війни, що давно визрівала в політичних колах Антанти і Центральних держав. Над Європою перехрещувалися військові та мобілізаційні накази, вулиці великих європейських столиць – Парижу і Петербурга, Відня і Берліна шаленіли у нестямстві.

Серед населення Львова також відчувався збуджений стан і якась надмірна захопленість. Микола Голубець, очевидець тих подій, так описував екзальтацію львів’ян на той час: “Нікому не сиділося в хаті, всякому падала робота з рук. Від ранку до вечора надзвичайні газетні видання, від ранку до вечора крики, вигуки, походи й маніфестації. Ще вчора можна було дістати у Львові по фізіономії за чорно-жовтий патріотизм, а сьогодні бив перший-ліпший батяр поважного добродія, якщо він не скинув шапки й не станув на “позір”, коли десь там грали чи співали австрійський державний гімн. Правда, дуже скоро зрозуміла львівська вулиця, що не конче треба співати “Боже, будь покровитель”, щоби все довкола ставало “під козирьок”. З однаковим успіхом можна співати “Єще Польска” і навіть “Ще не вмерла”. І почалася ривалізація (суперництво) гімнів на вулицях, по кав’ярнях, театрах, кінах, скрізь. Раз у раз розлягався якийсь оклик, хтось десь заїнтонував гімн і все виструнювалося, старе і молоде”¹³.

Уже 29 липня, на звістку про оголошення війни Сербії, у Львові відбулася велика провоянна і проавстрійська маніфестація. Відомий громадський діяч Євген Озаркевич у промові від імені галицьких українців запевнив австрійську владу, що “український народ зложить все своє майно і свою кров, щоби боронити цю державу, її династію і цісара”¹⁴.

Відтак 9 серпня у Львові пройшла нова маніфестація з цісарськими портретами і “ляльками” царя на шибениці. М. Голубець згадував: “Від намісництва до “корпускоманди”, а відтіля попід більші й менші військові установи ходить розекзальтована юрба і віватує в честь цісара, Австрії, Польщі, України...” І тут же з сарказмом зазначав: “... й тільки жиди не віватують під нічиєю адресою. Їм одним війна не імпоує, але – трудно. Ротшільд здобув мільйони й баронство на війні, хоч і не на фронті...”¹⁵

Війна докорінно змінила національно-політичну ситуацію для українців, які опинилися між двома ворогуючими країнами. Тепер змагання за українську

¹³ Голубець М. Названа праця. – С. 75–76.

¹⁴ Діло. – 1914. – 31 лип.

¹⁵ Голубець М. Названа праця. – С. 76.

державність переходило із загально-теоретичної в конкретно-політичну площину. Галичани і наддніпрянці, проголосивши свою лояльність до держав під пануванням яких вони перебували, поставили себе у протилежно воюючі сторони. Однак українці Галичини і Наддніпрянщини, що перебували в еміграції, зорієнтувавшись у ситуації, взяли національно-політичну ініціативу в свої руки. Галичани 1 серпня організували Головну Українську Раду (ГУР) і почали створювати військову формування Українських Січових Стрільців (УСС), а наддніпрянці утворили 4 серпня Союз визволення України (СВУ).

Створений як понадпартійна політична репрезентація українського народу в Росії, Союз наріжним каменем своєї діяльності проголосив державну незалежність і соборність України, виробив концепцію щодо ролі українського питання в європейській політиці. Реалізацію своїх національних прагнень СВУ пов'язував із поразкою Росії у війні та поваленням царизму, в результаті чого “на руїнах Російської імперії, цієї тюрми народів, встане Вільна Самостійна Україна”¹⁶.

Союз, який за весь час свого існування нараховував понад 250 членів, окрім наддніпрянців, також галицько-буковинських громадсько-політичних діячів, добре усвідомлювали, що для здійснення своїх національно-політичних завдань потрібно якнайширше використати культ Шевченка. Адже війна застала українську суспільність сповняти найважливішу частину Шевченкового “Заповіту” – кров’ю ворога окропити волю рідної землі. Союз розумів, що Шевченкові думки й ідеали глибоко увійшли в народну душу, а найдорожче для нього гасло – вільна, незалежна Україна, визволена в збройній боротьбі з царського ярма, – стало під час війни гаслом для мільйонів свідомих українців, за здійснення якого пішов на поле битви Український Легіон. “Культ Шевченка, – підкреслював публіцист, член СВУ Теофіль Мелень, – дійшов до повного розквіту і перетворився в діло оружної боротьби гурта нашої молодіжи проти царату”¹⁷.

Розуміючи велику національно-виховну роль поезій Шевченка для українського громадянства, СВУ видав у Відні у двох томах “Кобзаря”, накладом 21 тисяча примірників¹⁸. Загально відомий той факт, що військовополонені українці в таборах Австро-Угорщини та Німеччини з-поміж всіх українських видань найскоріше прагнули придбати “Кобзар”, висловлюючи тільки жаль, що не можна дістати його повне зібрання. Для жовнірів-українців австрійської армії шевченківський “Кобзар” був нарівні з молитовником. “Для нашого громадянства, передусім для молодіжи, – зазначалося в анотації, – досі і в теперішній хвилі, видання другого випуску вибору творів безсмертної Шевченкової музи являється задоволенням одної з найбільше пекучих часу всесвітньої війни”¹⁹. Видання “Кобзаря”, незважаючи на великий наклад, дуже скоро розійшлося серед полонених українців, українських жовнірів австрійського війська, виселенців в австрійських таборах. Полонені українці табору Фрайштадт (Нижня Австрія) в листах до Президії СВУ і ви-

¹⁶ Наша платформа // Вістник, 1914. – № 1. – С. 2.

¹⁷ Вістник. – 1915. – № 13–14. – С. 12.

¹⁸ Шевченко Тарас. Кобзарь. Вибір поезій, випуск I і II. – Відень, 1915; *Домбчевський Р.* Матеріали й документи з національно-освідомчої праці СВУ в таборі Кнігтельфельд серед полонених українців // Союз визволення України. 1914–1918. – Нью-Йорк, 1979. – С. 61.

¹⁹ Вістник. – 1915. – № 23–24. – С. 20.

давничого товариства імени Івана Франка, яке було найбільшим пропагандистом національної свідомости у таборі, писали: “Вишліть “Кобзаря” Т. Шевченка”²⁰

“Українські солдати з-над Дніпра й Донця, Кубані й Чорного моря, – зазначав активний співробітник СВУ Льонгин Цегельський, – що пройшли Галичину, що там довгий час стрічалися з національно-свідомими українськими селянами, що тепер у таборах полонених ознайомлюються може перший раз з творами Кобзаря, що стрічалися в полі, чи в полоні з іменем, славою і ідеєю Українського січового війська, вони вернуть іншими, новими людьми у свої села, несучи по всіх закутинах України Шевченкове євангеліє”²¹.

Ще свіжим у пам’яті багатьох людей був той час, коли у вересні 1914 р. російське військо вступило до Львова. Українці-офіцери та прості солдати дуже швидко не залишили жодного примірника Шевченкового “Кобзаря” у львівських книгарнях. Українці, що змушені були проливати свою кров “не за Україну, а за її ката”, які болем відчували заборону святкування ювілею Шевченка в Росії, шукали втіхи й поради у творах національного поета.

Видатний український художник Іван Труш згадував, що на запитання директора книгарні покупцям навіщо їм у бою “Кобзар”, відповідь була одна: “Все легше умирати з Шевченком”²².

Зазначимо, що в перших місяцях перебування російського війська у Галичині, серед простих солдатів великим попитом користувалися картки з портретом Шевченка. Тому скоро з’явилися такі картки майже у всіх книгарнях і через весь час російської окупації картка з портретом Шевченка була найпопулярнішою в продажі.

Твори Шевченка в Галичині були для українських вояків російської армії своєрідним символом єдності українських земель. “Може ніколи не згадувано імени Шевченка у Львові так часто, як у вересні і жовтні минулого року, – зазначав І. Труш. – Для перехожих по вулицях Львова аж дивно було чути, як серед груп солдатів згадувалося в їх розмовах так часто назвище Шевченка. Згадувалося, що російське військо в країні, де Шевченко належить до видних, пануючих особистостей”²³.

Діячі Союзу здавали собі справу, що твори Шевченка в часі війни були потрібні українцям, як євангеліє побожним людям у важкі моменти життя. В уяві одних щоденні криваві події війни, страшні руйнування зменшувалися і блідли перед лицем великого твору поета. Іншим ці твори давали краще розуміння трагедії війни, в якій людина зникала і ставала мільйоновою частинкою великого цілого. Третім – висока гуманність поета давала людське зрозуміння змагань і почуттів окремих осіб, глибших мотивів високих і низьких вчинків, яким світова війна надала такий великий простір.

“Страждання, любов та гнів і безмежне психічне піднесення, які у світовій війні зробилися спільними почуваннями багатьох мільйонів людей, – підкреслював член СВУ Микола Троцький, – були важливими психологічними моментами і творчости Шевченка”. Адже саме життя поета було довгим ланцюгом страждань.

²⁰ Даниленко К. Видавниче товариство ім. Івана Франка // Союз визволення України. 1914–1918. – Нью-Йорк, 1979. – С. 167.

²¹ Вістник. – 1917. – № 38. – С. 317–318.

²² Шевченків культ у Галичині і російська окупація // Вістник. – 1915. – № 33–34. – С. 14.

²³ Діло. – 1915. – 18 верес.

“Тому, що на муки, яких зазнав Шевченко від російського кріпацтва й тюрми, – наголошував далі автор, – були виставлені й мільйони його братів, синів одної з ним матері – України, тим більше зрозумілі були вислови цих мук у творах Шевченка їм і їх нащадкам”²⁴.

Галицький громадсько-політичний діяч, журналіст, активний співробітник СВУ В. Темницький високо оцінював знання творів Шевченка вояками-українцями російської армії. Підкреслював, що при особистій зустрічі полонені просто засипували проханнями за “Кобзарем”, був захоплений знанням ними напам’ять віршів Шевченка, їхнім співом “не по композиціям наших компоністів, а так-таки на коломийковий лад або на ноту якої-небудь народної пісні”. Тепер в час війни виявилася нагода переконатися, що Шевченко справді живе в устах, пам’яті й серці широких народних мас російської України.

В. Темницький зазначав, що серед українців в Австрії також живе культ Шевченка. Але скільки в тому культурі справді відчутного й зрозумілого а скільки формалістики, привички й моди. Так, він відзначав, що в багатьох селах Галичини з нагоди 100-х роковин побудовано Шевченкові “сякі або такі пам’ятники з тривалого, але мертвого матеріалу” і запитував: “Та чи багато вложено в се, щоб здвинути живий, нерукотворний пам’ятник?” І тут же відповідав: “Мені здається, що до всього, що зроблено, найвідповідальніше слово – замало!” Він дорікав своїм землякам, що в Галичині “читається Шевченка зарідко, знається замало, береться заповерхово!”²⁵. Наголошуючи на світовій величчю поета, його високому лету думки, В. Темницький вважав, що в тодішньому становищі Шевченко дав для українського народу все, щоб підготувати ґрунт “не тільки під посів великих ідей, але вже навіть для творення великої будучности”. Адже у творах Шевченка, “як на букварі”, кожний українець зможе вчитися того, що в царині етики, суспільних питань і національно-політичних змагань повинно бути підвалиною під будову світогляду і дороговказом для походу вперед²⁶.

Тому, виходячи зі становища доцільності, а не ідолопоклонства, у вихованні народних мас Темницький вважав, що Шевченків “Кобзар” повинен стати для українців національною Біблією. Не повинно бути українця чи українки, які не знали б Шевченка так, як кожний християнин знає десять заповідей. Щоб не тільки знали, але й розуміли. Для того, на думку Темницького, потрібно тлумачити твори Шевченка з поясненнями і коментарями, тоді вони стануть доступними для кожного, “хто лише вміє букви розпізнавати”, наблизить поета до народних мас і піднесе їх до рівня його ідей. “Отсе був би нерукотворний пам’ятник Шевченкові” – узагальнював В. Темницький²⁷.

Крім видання “Кобзаря”, який за словами Володимира Дорошенка “розбудив Україну і став ніколи не висихаючим джерелом національної свідомости”²⁸, Союз присвячував Шевченкові окремі числа свого друкованого органу – “Вістника Союзу визволення України”. У них публікувались уривки з поезій Шевченка, вірші, присвячені йому, а також розвідки окремих вітчизняних і закордонних вчених про творчість Кобзаря та її значення для боротьби не лише українців, але й інших народів за свою національно-політичну будучність.

²⁴ Троцький М. Шевченко і війна // Вістник. – 1917. – № 11. – С. 171.

²⁵ Темницький В. Нерукотворний пам’ятник Шевченкові // Вістник. – 1917. – № 11. – С. 172.

²⁶ Там само.

²⁷ Там само.

²⁸ Дорошенко В. В сто-перші рокини // Вістник. – 1915. – № 11–12. – С. 2.

“Національний протест Кобзаря”, – наголошував член Президії СВУ В. Дорошенко в 1915 р., – і досі має пекуче, актуальне значення. Як в часах найбільшого національного поневолення був Кобзар тим вічевим дзвоном, що кликав земляків до рятування народної честі, до боротьби за волю рідного краю, так і досі будить він приспану думку, досі вказує, в чім лихо і як з ним битися”²⁹. Автор зазначав, що московському уряду ніколи не спинити українського руху, навіть, загарбавши Галичину та Буковину, “не вдасться москалям загасити той вогонь волі, що запалив його в наших серцях великий Кобзар”.

В. Дорошенко звертався до українців йти за Шевченковим покликом – “Борітеся, поборете”, гуртуватися, єднатися, збирати свої сили, щоб одностайно виступити. “Велика бо година вибила: рішається доля України”, – підкреслював В. Дорошенко. І закликав українців: “До зброї! До зброї гуртом, громадою!”³⁰.

Актуальними були поезії Шевченка для десятків тисяч українських вигнанців і полонених, які в часи воєнного лихоліття опинилися поза рідним краєм, де “не гріє сонце на чужині”³¹.

Так, 25 лютого (ст. ст.) 1917 р. у таборі Фрайштадті відбувся вечір з нагоди 103-х роковин від дня народження Т. Шевченка. У прикрашеній ялинами і національними прапорами залі з великим портретом Шевченка, після виконання таборовим хором “Заповіту”, представник Просвітнього відділу СВУ Василь Сімович виголосив реферат “Шевченко – національний і світовий поет”, який зробив дуже сильне враження на присутніх. Після промови виконано хорові твори на слова Шевченка – “Було колись на Україні...”, “Рече та стогне Дніпр широкий...”, продекламовано поезії: “Буває іноді згадаю...”, “Іржавець”, “О.А.Козачковському”, а на закінчення присутні відспівали гімн “Ще не вмерла Україна”.

Відтак 26 лютого (ст. ст.) 1917 р. з приводу 56-х роковин смерті Кобзаря силами всіх українських таборових організацій Фрайштадту організовано велике Шевченківське свято із трьох відділів – концерту, першої дії вистави “Назар Стодоля” і сценічного образу “В Тарасову ніч” Олекси Кобця. Після виконання “Заповіту” (музика М. Вербицького) один із полонених виголосив змістовне, палке й щире слово: “Значення Шевченка для українського народу”. Хор виконав твори Шевченка: “Кругом неправда і неволя...” – музика М. Лисенка, “Сонце заходить, гори чорніють...” – Данила Роздольського, “Ой три шляхи широкії...” – музика Генріха Топольницького, “І золотої й дорогої...” – музика Дениса Січинського, “Ой гляну я подивлюся...”, “Косар” – разом з оркестрою, музика С. Людкевича. “Хорово-музичні мелодії, – згадував полонений Фрайштадту о. Кость Даниленко, – то пили тихими мінорними хвилями, як та тирса степова, то наростали, як гнів, як протест, як блискавка. То знову “били порогами, то ревли хвилями Чорного моря! Музичне виконання стояло на високому музичному поземі”.

З артистизмом, чуттям і піднесенням продекламовано “Галайду” і “Треті півні” з “Гайдамаків”, “Сон”. У концерті, яким керував о. Євген Турула, взяло участь 175 співаків, музикантів та декламаторів.

²⁹ Дорошенко В. В сто-перші рокини // Вістник. – 1915. – № 11-12. – С. 2.

³⁰ Там само.

³¹ Кобзар. – Київ, 1998. – С. 219.

Чудово пройшла дія з вистави “Назар Стодоля”, а після виконання сцени О. Кобця “В Тарасову ніч”. За спогадами К. Даниленка, коли “опущено завісу була хвилина загальної мовчанки, а тоді зала заходила ходором: кричали, плескали, гукали! Вітали на естраді всіх артистів. Викликали автора, що на бажання своїх полонених земляків показався на театральній естраді в сірій, старій, вояцькій шинелі та в кашкеті – Олекса Кобець – грім оплесків і крики “слава”³²

Відзначення Шевченкових свят у таборах полонених українців відбувалося щорічно, навіть після від’їзду основної маси добровольців у складі дивізії Сіро- і Синьожупанників для оборони Рідного Краю. Так, 10 березня 1918 р. у Фрайштадті відбулося дуже скромне святкування 104-х роковин від дня народження поета. З промовою виступив професор С. Смаль-Стоцький, розкривши значення творчості Кобзаря для сучасного моменту, закликав присутніх всіма силами підтримати здобуту незалежність України. На святі промовляли також полонений О. Харченко, хорунжий М. Букшований, які наголосили, що український народ вперше святкує найбільшого борця за волю України в самостійній державі³³.

Величний концерт на честь Кобзаря влаштували 7 квітня 1918 р. у Володимирі-Волинському вчителі та учні української школи ім. Т. Шевченка разом із вояками дивізії Сірожупанників. “Треба віддати заслужену похвалу драматичному гурткові та хорові стрілецько-козацькій дивізії, – писав часопис “Рідне Слово”. – Виконання своїх номерів показало, що марно часу в полоні вони не прогали. І тепер, повсякчас готові до зброї за Рідний Край, довели, що гідно зуміють розрадити себе й інших, а чужинцям показати силу й красу української пісні та мистецтва”³⁴.

Шевченківські святкування відбувалися й у таборах полонених українців у Німеччині – Вецлярі, Зальцвелді, Раштаті, які були розраховані також й на німецьку аудиторію. “Вістник СВУ” повідомляв про один із святкових концертів з нагоди 102-х роковин народин Т. Шевченка і подав його програму, яка складалася з хорових і музичних творів та декламації. “Програма виконана зі смаком, – зазначалося в інформації, – німецько-українська. Тільки по-німецьки подані короткі вістки про життя Шевченка та його “Кобзар”³⁵.

Культ Шевченка панував й серед галицьких виселенців у австрійських таборах. Так, у Гмінді іменем Шевченка названо одну з читалень товариства “Просвіта”, а у коридорі таборової української школи стояв великий бюст поета, прикрашений квітами і національними хоруговками. Крім того, під проводом Жіночого Комітету табору щорічно відзначалися Шевченкові роковини як найбільше національне свято, що об’єднувало всі українські землі, всі стани та партії українського народу.

Завжди величаво проводила українська громада Шевченківські вечори у Відні. Дня 7 травня 1915 р. у великій залі “Музичного Товариства” (Musikverein) у Відні за участю всіх українських інституцій відбувся концерт в пам’ять 101-х роковин від дня народження Т. Шевченка. У замітці “Вістника” “До Шевченкового культу на еміграції” про програму концерту зазначалося: “На титуловім листку портрет Шевченка, на його відворотнім боці програма концерту по-українськи. На дальших

³² Даниленко К. Драматичне т-во імени Івана Котляревського у таборі Фрайштадт // Союз визволення України. – 1914–1918. – Нью-Йорк, 1979. – С. 190–192.

³³ Там само. – С. 196–197.

³⁴ Рідне Слово. – 1918. – 27 квіт.

³⁵ Вістник. – 1916. – №35–36. – С. 234.

трьох листках програма по-німецьки й ближчі дані німецькою мовою про Шевченка та композиторів, їх твори, що виконуватимуться на концерті: про Василя Барвінського, Філярета Колессу, Миколу Лисенка, Дениса Січинського, Станіслава Людкевича та про українську народну пісню³⁶.

Варто відзначити й концерт на честь Т. Шевченка, що відбувся 6 травня 1916 р. в австрійській столиці заходами всіх віденських українських товариств у залі німецького учительського товариства. Перед концертом з промовою виступив Л. Цегельський. Він, зокрема, наголосив: “До війни мали ми український рух і зачатки українського політичного життя, війна принесла світу українське питання як міжнародне, а нас перетопила в націю в модернім розумінні. Аби здійснилися справді Шевченкові ідеали, це залежить тепер уже головно від нас, від нашої волі до діла й до жертв, що стали б підвалиною нашої світлої будуччини... Здвигнення великої української культури, що вернула б Україну собі самій, нехай буде заповітом усіх живих і свідомих дітей України, як це й пристойть нащадкам тисячолітньої культури. Як вода живої ріки, нехай рине вона по всій Дажбоговій землиці й оживляє її, нехай будить сонних, зміцнює слабих, сталить характери, ростить духову силу, сковає всіх в одно Шевченковим ідеалом³⁷.”

Українські Січові Стрільці, для яких Шевченко був символом боротьби за незалежність України, також вшановували його пам'ять. Дня 2 квітня 1916 р. в селі Нижня Липиця на Рогатинщині, де перебував Кіш УСС отамана Никифора Гірняка, відзначали 55-ті роковини від дня смерти поета. “Сливе зовсім знищений, колись панський двір роїться від людей, – писав січовий стрілець Андрій Баб'юк (Мирслав Ірчан). – То сірі однострої, то яскраві одіяння селян. Високий ганок прибраний зеленню, синьо-жовтими стягами й великим портретом Тараса, над котрим мальовничо повіває малиновий прапор з написом: “Молода Січ” у Рогатині³⁸. З промовою виступив отаман Н. Гірняк, який наголосив: “Два роки тягнеться кривавий порохунок з відвічним ворогом, а ряди Січового війська все збільшуються. І хоч би які страшні жертви, не склоняють своїх голів завзяті борці, не спочинуть, доки не досягнуть свого. Тисячі матерів і батьків шлють молитву до неба, просять помочи для синів українського народу. Нарід жде з запертим віддихом переступлення кордону, визволення поневоленої України. Українські Січові Стрільці створять нову велику сім'ю, а великий дух Шевченка благословлятиме їх!”

А. Баб'юк відзначав, що свято випало велично, а молоді борці гідно пом'янули народного пророка “серед моря крові, пожарів, руїн, нужди та променів сонця волі...”³⁹. Болючим відгомонам відзивалися у серцях українських полонених і виселенців, всієї української громади на вигнанні тужливі акорди Шевченкової поезії, його туга за вільною Україною. Але вони разом з поетом вірили непохитно в перемогу правди й волі, вірили, що в тих кривавих змаганнях вийде переможною і справа їхнього рідного краю, і

*Встане Україна.
І розвіє тьму неволі,*

³⁶ Вістник. – 1915. – №29–30. – С. 24.

³⁷ Цегельський Л. Святочна промова в віденському концерті в честь Шевченка 6 мая 1916 р. // Вістник. – 1916. – № 38. – С. 315–316.

³⁸ Баб'юк А. Стрільці – Шевченкові // Вістник. – 1916. – № 33–34. – С. 275.

³⁹ Там само. – С. 276.

*Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!..⁴⁰*

У 1915 р. СВУ видав окремою книжечкою “Великий льох” Т. Шевченка з передмовою і поясненнями Василя Сімовича, визначного українського мовознавця й члена СВУ⁴¹. Автор передусім зазначив, що Шевченко побудував свою драматичну поему-містерію (з грецької – таємниця, таїнство) на легенді, яка побутувала в його часи. Йшлося про те, що в селі Суботові, котре колись належало Б. Хмельницькому, й досі видно підземні ями, т. зв. льохи. Їх так і звали – льохами Богдана, в яких нібито великий гетьман позакопував якісь скарби, тільки до них важко пробратися. Якби до них дістатися, то сталося б незвичайне диво на Україні.

В. Сімович визнавав, що за часів Шевченка таких розповідей могло бути й більше, можливо тогочасні люди надавали їм особливої ваги. До того ж царський уряд почав археологічні дослідження, розкопуючи могили у степовій частині України, а народ, не розуміючи мети цих розкопок давав волю своїй фантазії, вивтражуючи все нові й нові оповідання.

Відомо, що Шевченко ставився до розкопок могил дуже неприхильно: москалики “могили вже розривають”. Очевидно, це пояснювалося тим, що він бачив, як царизм своєю національною політикою довів український народ до забуття свого минулого, а нащадки дідів, котрі будували Україну, зросійщилися і стали дивитися на свою Вітчизну і свій народ через призму московських поневолювачів. Напевно, то був крик душі поета, національно свідомого українця, для якого ці могили були останньою ознакою слави його землі, яку насильно видирали, щоб затерти всі сліди по колишній вільній Україні.

“Тільки ж могили – це одне, – наголошував В. Сімович, а “Великий Льох” не могила, “Великий Льох” – зовсім щось друге. Ні жалю, ні смутку, ні гніву не вчитаєш із поеми з того приводу, що беруться розкопувати “Льох”. Ще більше, прибивається якась радісна нута, яку тільки засмучає сумнів поета, чи прийшов уже час, щоб розкопати Великий Льох”⁴².

Основна ідея поеми – це усвідомлення трагічного шляху українського народу до приниження і поневолення. Три душі – щирі душі українок покарані за те, що несвідомо причинилися до згуби України. Перша – з повними коновками перейшла дорогу Хмельницькому, що їхав “в Переяслав Москві присягати” (1654); друга – в Батурині напоїла коня цареві Петрові, як він по полтавській битві (1709) вертався до Москви; а третя – усміхнулася до “голодної вовчиці” – Катерини II у Каневі, як вона плила Дніпром на пороги (1787). Три ворони – це темні духи, що нищать свої краї (Україну, Польщу і Росію). Однак тільки українській вороні мало ще своєї роботи – їй допомагають ще обидві приятельки. Тобто три ворони – ці символи зла, ворожі сили, які знищували Україну на різних етапах її історії. Важливе місце в поемі відводиться містичному народженню двох близнят-антагоністів: майбутнього провідника нації та її ката. Однак невідомо, чи здійснили вороги свій злий намір згубити майбутнього Гонтю. Адже, як писав В. Сімович “не тяжко буде його

⁴⁰ Шевченко Т. Великий Льох (містерія) // Кобзар. – Київ: Веселка, 1998. – С. 161.

⁴¹ Сімович В. “Великий Льох” Тараса Шевченка. – Відень, 1915. – 45 с.

⁴² Сімович В. “Великий Льох” Тараса Шевченка // Вістник. – 1915. – № 11–12. – С. 8.

втопити, чи отруїти, чи до самого пекла запроторити, як нахваляються всі вороги. Воно так і станеться, значить: нема що і розкопувати “Великого Льоху”, до того ще пора не настала... Ще якби було стати за таким Іваном, то може б він і виріс, а то люди поки що сліпі! Та бо вони не тільки сліпі, а криві й горбаті”⁴³. Трьох лірників, котрих виводить поет у третій частині містерії, що вони знають про Україну? З гострим почуттям національного сорому змальовує Шевченко стан поневоленого народу, недолугість його провідників, брутальність гнобителів⁴⁴. “І де ж для таких людей розкопувати вже “льох”! – запитував В. Сімович. І що зробив би з ними і той містичний Іван, коли б навіть “ворони” дозволили йому вирости, коли б його відразу не поховали”.

Висновок містерії сповнений надії на відродження української нації, духовні скарби якої, сховані у “Великому Льоху”, недосяжні для поневолювачів, тому то

...малий льох в Суботіві

Москва розкопала!

Великого ж того льоху

*Ще й не дошукалась!*⁴⁵

Шевченкіяна Союзу визволення України доповнювалася публікаціями закордонних вчених і громадських діячів. Німецький дослідник творчості Шевченка Ф. Дідеріх у статті “Співець волі України” розкрив національне поневолення українців російським царизмом, загарбницьку суть політики Росії стосовно Галичини і Буковини, коротко подав дитинство, юність та зрілість поета, проаналізував поезію “Кобзаря”. Він підкреслював, що “ідеали гуманності стали провідною думкою Шевченка”, а Україна стала в його поезіях втіленням і звеличенням поняття Правди, через волю України повинен осягнути ідеал справедливості. Почуття гуманності за словами Ф. Дідеріха, зв’язувалося в Шевченка з революційним ідеалом свободи, рівності та братерства⁴⁶.

Аналізуючи поему “Сон” Ф. Дідеріх показав її спрямованість проти “московського гнобителя народів”, “Гус” – це заклик народу до пробудження, а “Кавказ” – то порухунок з царським деспотизмом, написаний кров’ю катованих, то, “удари наїженого вістрями канчука, спрямовані проти безправства, визиску та лицемірної нікчемності гнобителів”.

Дослідник наголосив, що роки заслання зломали здоров’я поета і не довелося йому побачити здійснення свого сну – знесення панщини, яка, однак, не принесла волі його Вітчизні. Але твори Шевченка пережили його, адже в них сказано все, до чого прагнуть українці в своїх мріях. “Бурхливий дух Шевченка, – відзначав Ф. Дідеріх, – що виринув з глибини народної душі, глибоко відчуває кожний, хто простує до свободного розвитку. Пам’ять такого поета, як Шевченко, не може вмерти, бо він передусім революціонер”⁴⁷.

Шведський славіст, дійсний член НТШ, перекладач багатьох поезій Шевченка на шведську мову, автор низки науково-популярних статей про нього Альфред Єнсен прослідкував процес духовної творчості поета, його прихильне ставлення

⁴³ Сімович В. “Великий Льох” Тараса Шевченка. – С. 11.

⁴⁴ Шевченко Т. Кобзар. – Київ, 1998. – С. 439.

⁴⁵ Шевченко Т. Великий Льох (містерія) // Кобзар. – Київ, 1998. – С. 161.

⁴⁶ Дідеріх Ф. Співець волі України // Вістник. – 1916. – № 21–22. – С. 164.

⁴⁷ Там само. – С. 166.

до М. Гоголя, холодне заховування О. Пушкіном, щиріше схиляння до А. Міцкевича та польсько-української школи, подав оцінку творів Шевченка М. Костомаровим і Г. Квіткою-Основ'яненком. А. Єнсен особливо підкреслював любов Т. Шевченка до рідної мови, якою писав від початку, що “дуже гідне уваги”, хоч літературну освіту отримав у російському середовищі. Вчений зазначав, що в листі до брата в 1839 р. Шевченко просив його писати “не по-московському, а по нашому, бо мені й так вже остогидли москалі”,

*Бо москалі – чужі люди,
Тяжко з ними жити;
Нема з ким поплакати,
Ні поговорити.*

Щоправда, А.Єнсен підкреслював, що хоч Шевченко написав декілька віршів російською мовою, щоб “не говорили москалі, що я не знаю їх мови”, проте не варто переоцінювати, зазначав вчений, його літературний доробок у російській літературі і так само її вплив на поетичні твори Кобзаря.

А.Єнсен у науковій розвідці “Будучий Кобзар”, яку на українську мову переклав Степан Томашівський, підкреслював: “Тільки 8 віршами доконав дійсно чуда Шевченко. Йому вдалося дійсно “викути до старого плуга новий леміш і чересло” та зорати переліг українського письменства, сіючи в борозни свої “щирі сльози”. Автор наголошував на тій високій громадянській меті, яку поставив перед собою Шевченко – возвеличити “малих отих рабів німих” і на сторожі коло них виставив слово, тобто українську ідею. “І слово сталося ділом”, – резюмував А.Єнсен⁴⁸.

Не можна оминати публікацію відомого болгарського вченого, професора Софійського університету Івана Шишманова “Роля України в болгарському відродженні”, яку для святкового числа “Вістника СВУ” переклав українською мовою член СВУ, його представник у Болгарії Лев Ганкевич⁴⁹. Вчений наголошував на великому впливі Шевченка на творчість найкращих болгарських поетів передвизвольної доби – Райко Жинзифова, Любена Каравелова та Петра Славейкова, – і у виборі мотивів, і у зверхній формі пісень.

Особливо сильний вплив українського поета був на Р. Жинзифова, який у третьому томі видання болгарських студентів “Братски Трудь”, що вийшов у Москві 1859 р., надрукував свій перший переклад Шевченка, його знамените посланіє до Шафарика. Пізніше, в 1863 р., Жинзифов помістив у своїй збірці поезій “Нова българска сбирка” переклади трьох пісень і трьох поем Шевченка (“Тополя”, “Утоплена” і “Катерина”)⁵⁰.

Л. Каравелов, який “не міг ніколи увільнитися від своїх українських взорів (Шевченка, Марко Вовчка і Квітки-Основ'яненка)”, хоч рідше перекладав Шевченка, але, на думку І. Шишманова, сильніше піддавався під формальний вплив поета. Вчений зазначав, що зі 192 віршів Каравелова, поміщених у першому томі його збірних творів, не менше ніж 117 написані в улюбленому ритмі Шевченка й українських народних пісень⁵¹.

⁴⁸ Єнсен А. Будучий Кобзар// Вістник. – 1916. – № 21–22. – С. 166–169.

⁴⁹ Шишманов І. Роля України в болгарському відродженні // Вістник. – 1916. – № 21–22. – С. 168–171.

⁵⁰ Там само. – С. 169.

⁵¹ Там само. – С. 170.

Найталановитіший із трьох болгарських шанувальників Шевченка Петро Славейков, за висловом І. Шишманова, глибше, ніж Жинзифов і Каравелов “входить в душу українського барда”. Нечисленні переклади Славейкова з “Кобзаря”, плавні та характеристичні для його творчої індивідуальности та світогляду, а “його мрія про світлу будучність народу висловлена найвиразніше в його наслідуваннях і перекладах Шевченка”⁵².

Болгарський вчений акцентував: “Ніде правди діти, наші поети могли в 60 і 70 рр. (йдеться про XIX ст.) тільки на Україні знайти собі конгеніального співбрата. Ніде інде. Великоруська поезія в ті часи відносилася або цілком негативно до проблемів націоналізму, культивуючи загальнолюдські ідеали та громадянські мотиви, або за прикладом Пушкіна мріяла про той час, коли всі слов’янські ріки злілються в одне море”⁵³.

І. Шишманов, висвітлюючи великий вплив Т. Шевченка на творчість болгарських поетів передвизвольного періоду, підкреслював, що Жинзифов, Каравелов, Славейков великі патріоти і вірні сини подвійно поневоленого народу, що відроджувався, як і український, котрі вийшли з його лона. Вони мусили тільки заміняти “Матір Україну” на “Мати България” або “Македония”, Дніпро на Дунай або Вардар, широкі степи та самотні могили на Балкан або Пирин, Москаля на Турка, злого пана на фанаріота (багаті грецькі вельможі в Константинополі, з яких вибиралися болгарські єпископи, що гнобили болгарський народ) – й ось Шевченко цілий перенесений на болгарський ґрунт” – підсумовував І. Шишманов⁵⁴.

Зазначимо, що для святкового числа “Вістника” визначний болгарський поет С. Чилінгіров написав вірш “Тарас Шевченко”, який переклав Остап Грицай.

*Весильний був твій дух. Ніякі тюрми
Не омертвили в нім любови до Вкраїни;
Ти бачив як пророк з важкої тьми
Будучі ясні дні невольної країни.*

...
*Та хоч сто літ борби вже лине в вічні тіни,
Ти наше полумінь запалюєш й гориш
Ти божественним став для всеї України, –
В Тобі вона себе з поклоном здоровит!⁵⁵*

Вагомим внеском у Шевченкіяну Союзу визволення України стала публікація відомого етнографа, активного співробітника СБУ Зенона Кузелі “Голоси західноєвропейських письменників про Шевченка та його твори”. Автор подав прізвища чужоземних письменників: німецьких – Г. Обріст, К. Е. Францоз, Г. Адам, Капелав, Вірджінія, француз – Е. Дюран, англійка – Е.Л. Войніч, які вивчали життя і творчість українського поета. З. Кузеля зазначав, що хоч про Т. Шевченка чужинці писали не багато, але їхній доробок про поета “дише щирим подивом до його особи та творів і признає йому визначне місце між всесвітніми письменниками”. Він проаналізував наукові розвідки Г. Обріста, К. Францоца й Е. Дюрана.

⁵² Там само.

⁵³ Там само.

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ Вістник. – 1916. – № 25–26. – С. 204.

З. Кузеля розглянув, видану 1870 р. в Чернівцях, широку розвідку Георга Обріста про життя і творчість Шевченка з додатком перекладів окремих його творів на німецьку мову. Зокрема 12 перекладів з ґрунтовними поясненнями, а саме: “Гамалія”, “Іван Підкова”, окремі глави “Гайдамаків”, “Лілею”, “Русалку”, “Причинну”, “Тополю”, “Ідилія”, “На Різдво”, “Тече вода з-під явора...”, “Ой, чого ти почорніло...”, “Доля”. Він зазначив, що Обріст вирішив познайомити німецький світ з прекрасними, щиро національними віршами Шевченка, щоб в такий спосіб заохотити німецьких істориків літератури та перекладачів докладно зайнятися вивченням життєвого шляху і творчості поета: “Шевченкове життя й Шевченкові твори, – підкреслював З. Кузеля, – достойні, безперечно, найбільшій уваги, а перекладені на німецьку мову, викликали б між німцями правдиву сенсацію”, а “своєрідний поетичний таланти Шевченка знайшов би в широких кругах заслужене признание...”⁵⁶.

Кузеля зазначив, що французький письменник Еміль Дюран у своїй статті підкреслив насамперед велике значення Шевченка як національного поета, що своєю поетичною творчістю тісно зв’язаний з народом. З. Кузеля навів слова Е. Дюрана, що “дуже тяжко було б знайти в цілій новій історії поета, котрому неосвітчений, сливе неписьменний люд віддавав би таку шану, яку звичайно віддає святим і релігійним святощам”⁵⁷.

Німецький письменник Карл Еміль Француз у статтях “Українці та їх співець”, “Література українців” і “Тарас Шевченко” звернувся до особи Т. Шевченка та його творів, як він сам наголосив, з глибокого переконання, що на це заслуговувала надзвичайно талановита творчість поета. К. Француз присвятив Шевченкові ще одну статтю із серії “Українські поети”, що публікував журнал “Nation” (Нація)⁵⁸.

Він вважав великою шкодою недостатню кількість перекладів Шевченка на німецьку мову, особливо, коли зважати на міжнародне значення українського народу. Адже саме цей народ дав безсмертного генія Шевченка, що “силою та глибиною творчості перевищує всіх інших поетів слов’янських народів”⁵⁹. І все ж таки німецькі переклади творів Шевченка, за словами К. Францоza, “всі разом так мало вдатні, що навіть у приближенню не дають розуміння краси оригіналу – не кажучи вже про передачу духу і характеру української мови – тої найчистішої й найпервіснішої галузі слов’янських народів”, що давали можливість західноєвропейському суспільству краще пізнати велич незнаного для нього українського поета.

Невелику Шевченкову скарбничку Союзу визволення України доповнюють публікації у “Вістнику” – “Шевченко jako маляр”, автор якої сховався під криптонімом “С”, і “Ясні дні в життю Тараса Шевченка” – пера відомого громадсько-політичного діяча, письменника, публіциста і шевченкознавця Олександра Кониського.

Висвітлюючи Шевченка як мистця, автор зазначив, що дослідникам на той час було відомо понад 650 одиниць художніх праць поета, серед яких 26 автопортретів, живопис, сепії, історичні картини, ілюстрації тощо. У статті висловлена надія, що “ближче й глибше знайомство з діяльністю і творчістю Шевченка спонукатиме

⁵⁶ Кузеля З. Голоси західно-європейських письменників про Шевченка та його творів // Вістник. – 1916. – № 21–22. С. 179.

⁵⁷ Там само. – С. 180.

⁵⁸ Вістник. – 1916. – № 31–32. – С. 255–256.

⁵⁹ Там само. – С. 256.

кожного українця до безнастанної праці на всіх полях й за найбільш несприятливих умов та обставин⁶⁰.

О. Кониський у своїй розвідці, зазначивши про недовгий вік життя поета, наголошував, що в Україні “не багато можна вказати таких людей, в яких уся сума життєвого шляху склалася отак-то, як у Шевченка: майже часто з самих лишень темрявих днів, з самого лишень суму, з самих лишень страждань”. Письменник зазначав, що з прожитих поетом 47 років, не набереться “навіть 47 днів, щоб можна було сказати, що вони в життю Шевченка були днями ясними, неохмареними тугою”⁶¹.

Із тридцяти восьми років кріпацтва, солдатського і підневольного життя поета О. Кониський виокремив тільки декілька днів, які назвав “днями ясними, неохмареними”. За його словами, у важкому дитинстві Шевченка був “тільки короткий ясний промінь, коли його, дев’ятилітню дитину, поцілувала його кохана “Оксана кучерява”⁶². З того поцілунку Тарасові “*Неначе сонце засіяло, / Неначе все на світі стало / моє...*”⁶³.

Знайомство Т. Шевченка з художником І. Сошенком, як писав О. Кониський, “можна брати як другий ясний день у життю поета”. “З того дня, – наголошував він, – мигають інколи сонячним промінням години знайомства та привітання нашого поета з такими гуманними людьми, як О. Венеціанов, В. Жуковський, К. Брюллов, Є. Гребінка”. Власне, ті благородні люди стали для Кобзаря світочами, що розігнали над ним хмару кріпацької неволі, а день 22 квітня 1838 р. зробили для нього дійсно ясним днем. “І от, – зазначав О. Кониський, – на 24 роки поетового віку маємо ледве три ясні дні. Небагацько”⁶⁴.

Зрозуміло, що четвертим ясним днем для поета-страдальника став вихід у світ “Кобзаря”. Однак і цей сонячний день був захмарений глузуванням з українського слова і “Кобзаря” “братской критики”, що Шевченко у своїх творах “уродует мысль и русский язык, подделывает под хохлацкий лад”. Ця критика глибоко вразила Шевченка, поки він з природженим йому національно-демократичним почуттям зрозумів, що глум і ганьба критиків роблять йому славу. Тому в листі до В. Тарновського 1842 р. він написав: “Нехай я буду і мужичий поет, аби поет”⁶⁵.

У житті Шевченка 1845–1846 роки стали періодом вершини його зростання, до якого йому вдалося дійти, але не до того, якого він за інших умов, не зазнавши тюрми й десятилітнього заслання, здатний був досягти. “От під цей час, – писав О. Кониський, – помічаємо в життю Шевченка один такий день, коли на його душі було ясно, тихо, годинно, коли ясні надії на своїх неокраєнних крилах ширяли з ним у високій сфері громадського й національного добра”⁶⁶.

Завдяки старанням княжни Репніної Шевченка затверджено “учителем рисования” Київського університету. Проте, він прагнув й далі розвивати свій артистичний хист навчанням закордоном, однак йому не вистачало коштів. На весіллі П. Куліша “молода княгиня” (О. Куліш – Ганна Барвінок), вирішила повернути

⁶⁰ Кониський О. Ясні дні в життю Тараса Шевченка // Вістник. – 1916. – № 21–22. – С. 175–176.

⁶¹ Вістник. – 1916. – № 21–22. – С. 175–176.

⁶² Шевченко Т. Ми вкупці колись росли... // Кобзар. – Київ, 1998. – С. 313.

⁶³ Шевченко Т. Мені тринадцятий минало // Кобзар. – Київ, 1998. – С. 216.

⁶⁴ Кониський О. Названа праця. – С. 177.

⁶⁵ Вістник. – 1916. – № 21–22. – С. 175–178.

⁶⁶ Кониський О. Названа праця. – С. 178.

своє придане на кошти для поїздки Шевченка за кордон на три роки. З невивченим почуттям сприйняв поет такий подарунок “княгині”. Це сталося 27 січня 1847 р. і це був, напевно, п’ятий ясний день у житті Кобзаря.

Поет стояв уже на порозі свого сподіваного ясного шостого дня. Однак доля поглимилася і двері такого пожаданого ним храму закрилися навечно.

Даремно шукати ясних днів у житті Шевченка від 5 квітня 1847 р. – день арешту і до 2 серпня 1857 р. – день визволення. Усі 3774 дні були темними днями, повними страждань для поета. Щоправда інколи, й це вже під кінець заслання, деколи мигав ясний промінь, але цей промінь тільки мигав і зникав. Тому день виїзду Шевченка 2 серпня 1857 р. з Новопетровського форту став шостим ясним, радісним днем з тодішніх сорока трьох з половиною років його життя.

Повернувшись до Петербурга, поет отримав 12 квітня 1858 р. запрошення на обід до родини графа Федора Толстого. “В життю моєму ніхто мене і я нікого, – згодом писав поет, – не зустрічав так сердечно, так радісно, як зустрілися ми з моєю святою заступницею і з графом Федором Петровичем. Багацько хотів я їм висловити і нічого не висловив”⁶⁷.

День 12 квітня – день побачення з Толстими можна вважати як день ясний. Отже, з 47-річного поетового віку було у Шевченка заледве 7 ясних днів, всі інші – безрадісні, хмарні, важкі. “Але тим ясніше і виразніше на сім темнім життєвім фоні, – підкреслював О. Кониський, – виділяється перед нашими очима велична моральна постать українця-патріота, великого національно-народного поета, великого страдальника за народ, великого апостола людської правди волі й любови”⁶⁸. Все життя поета – це найправдивіше й найпевніше свідоцтво його величезної моральної сили.

Для повнішого висвітлення Шевченкіяни Союзу потрібно додати спогади про Кобзаря. Так, один із небожів Шевченка, Іван, син Йосипа, Тарасового брата, розповідав про свої враження, які зробив на нього та його сестру дядько Тарас під час перебування в своєму рідному селі Кирилівці. Насамперед вони злякалися “пана”, який зійшов з брички, що під’їхала до двору, бо буде їх бити, кинулися втікати аж поки не наздогнав їх, пригостив цукерками і сказав, хто він такий. Зустрівшись з рідними та односельцями, згадував небіж Іван, Шевченко “весь час говорив із старими... і при розмові був завше сумним, часто навіть сльози можна було бачити в нього на очах”.

Цілий тиждень гостював Шевченко в Кирилівці і, як пригадував Іван Шевченко, за такий короткий час діти встигли привикнути до дядька Тараса й вже не хотіли з ним розлучатися. “Як від’їжджав, – згадував Тарасів небіж, – то ми всі плакали, як за рідним батьком. Та й він сам таки не втерпів, дивлячися на наші сльози. Вся рідня випроводжала його аж за село, як від’їжджав”⁶⁹.

Знаменно, що редактором часопису “Розвага” в таборі Фрайштадті, після В. Сімовича, став полонений Федір Шевченко, син Івана, внук Йосипа, брата Тараса, який до війни працював учителем малювання в міській школі Ямполья на Поділлі.

⁶⁷ Кониський О. Названа праця. – С. 178.

⁶⁸ Там само.

⁶⁹ Маленький спогад про Тараса Шевченка // Вістник. – 1917. – № 11. – С. 164–165.

А Людмила Шевченко, донька Прокопа, внучка Микити, Тарасового брата, в роки війни навчалася в Українськiм Інституті для дівчат у Перемишлі⁷⁰.

У споміні “Кирилівка”, один із дописувачів “Вістника” під псевдонімом С. Кирилівець, описавши незвичайну красу рідного села Шевченка, той щасливий куточок, де стояла “хатиночка у гаї над чистим ставом край села”, зелений гай, де бігав малим хлопчиною поет, з гірким сумом згадував: “Давно нема вже тієї хатиночки, розвалилася вона. На тому місці, де вона стояла, тепер стоїть тільки великий сірий камінь з млина (О. Кониський поставив його), на котрому чорними буквами написано: “Тут була хата Т. Г. Шевченка”. Місце, де стоїть камінь, тепер власність одного племінника Тараса. Але він уже помер, залишивши дітей сиріт і жінку вдову. “Бідно живуть свояки того, чия слава громом гримить по всьому світі. Їх хатка – невеличка, обідрана. А в хаті тільки й багатства, що зі стіни дивиться своїми глибокими очима Великий Дядько”⁷¹.

У “Вістнику” друкувалися уривки з поезій Т. Шевченка, вірші українських поетів, присвячені Кобзареві: Богдана Лепкого – “Суд над Шевченком”, “Шевченко на вигнанні”. “Шевченко на смертному ложі”⁷², Володимира Самійленка – “26 лютого (ст. ст.)”⁷³, полоненого Миколи Струмка – “Тарасу Шевченкові”⁷⁴, січового стрільця Юрія Шкрумеляка – “Пророк”⁷⁵, полоненого Олекси Кобця “Тоді й тепер”⁷⁶ тощо.

Підсумовуючи, підкреслимо – Союз визволення України використовував у своїй діяльності культ Т. Шевченка передусім для піднесення національного свідомлення українців, особливо полонених наддніпрянців у таборах Австро-Угорщини та Німеччини, щоб роздмухати тліючий вогонь, з якого вибухнуло полум’я національно-політичного визволення.

⁷⁰ Вістник. – 1917. – № 11. – С. 170.

⁷¹ Кирилівець С. Кирилівка // Вістник. – 1917. – № 11. – С. 170–171.

⁷² Вістник. – 1915. – № 11–12. – С. 4.

⁷³ Вістник. – 1916. – № 21–22. – С. 162.

⁷⁴ Вістник. – 1916. – № 5. – С. 509.

⁷⁵ Вістник. – 1916. – № 21–22. – С. 174

⁷⁶ Вістник. – 1917. – № 11. – С. 169–170.